

LAİKLİK VE SEKÜLERLEŞMENİN KAVRAMSAL FARKLILIĞI VE İŞLEVSEL BİRLİKTELİĞİ ÜZERİNE

Ergin SERTEL*

Özet

Bu makalede laiklik ile sekülerleşme kavramlarının etimolojik kökenleri ve tarihsel olarak sosyal-siyasal yaşamda kazandıkları anlamlar açıklanıp, kavramların benzer ve farklı yönleri anlaşılır biçimde izah edilmeye çalışılmıştır. Laiklik ve sekülerleşmenin etimolojik köken farkına rağmen işlevsel ve özsel olarak aynı noktada buluştukları iddia edilmiştir. Bu iddia ve anlayış ile modernleşme türleri açısından laiklik ve sekülerleşmenin -Doğu toplumları özelinde- ülkemizdeki gelişim seyri ve anlamsal dönüşümü netliğe kavuşturulup kavram kargaşasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, sekülerizm, modernleşme

ON THE CONCEPTUAL DIFFERENCE AND FUNCTIONAL ASSOCIATION OF LAICISIM AND SECULARISM

Abstract

In this article, etymological origins of laicism and secularization are explained by focusing on different meanings in historical social and political contexts. In addition, the similarities and differences between these concepts are explained in a comprehensible way. It has been claimed that although laicism and secularization have different etymological origins, they meet at the same spot both in the functional and essential terms. In this sense – within the case of Eastern society – the development and semantic transformation of laicism and secularization in Turkey are clarified, in order to prevent ambiguity of the concept in terms of the types of modernization.

Keywords: Laicism, secularization, modernization

* Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi.
esrtl@mynet.com

GİRİŞ

Ortaçağ'ın feodal ve skolastik düzenine karşı bir tepki olarak doğan ve çağımızın demokrasi anlayışı içerisinde bugünkü anlamına kavuşan laiklik ve sekülerlik gerek din sosyolojisi, gerek siyaset sosyolojisi ve gerekse siyaset bilimi açısından önemli kavramlardandır. Önemleri oranında birbirleriyle ilişkileri itibariyle halen tartışmalı olan kavramlardır. Özellikle dinsel hareketlerin yükselmesiyle birlikte tartışmaların odaklandığı temel konu -ya da kavramlar- haline gelmiştir. Batı toplumlarından farklı bir inançta olan ve tarihin akışı içerisinde farklı bir laikleşme ya da sekülerleşme seyri izleyen ülkemiz de bu tartışmaları yaşamış ve halen yaşamaya devam etmektedir.

Akademik anlamdaki bu tartışmalara daha net bakabilmek için, öncelikle laiklik ve sekülerlik ile birlikte bunlarla ilintili kavramların ne olduğunu açıklamak ve ardından onları tarihsel gelişim seyri içerisinde ortaya çıktığı toplumsal yapılara göre tahlil etmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu makaledeki amacımız da bahsi geçen kavramları netliğe kavuşturmak ve tarihsel dayanaktan ve etimolojik kökenden uzak, yanlış anlam yüklemelerinin önüne geçmektir.

1. Laiklik ve Sekülerliğin Etimolojik Kökenleri

Laiklik kelimesi kavram olarak günümüze gelene kadar farklı anlamsal dönüşüm süreçlerinden geçmiştir. Kelimenin kökenine bakıldığında karşımıza tarih içinde dönüşerek gelişen kavramlar çıkmaktadır. “ ‘Laik’ sözcüğü dilimize Avrupa dillerinden, özellikle geçen yüzyıl sonlarında, Fransızcadan geçmiştir. Bu sözcük eski Yunancada ‘laikhos’* biçiminde geçer ve toplum, topluluk, halkla ilgili olan gibi anlamları içerir. Latince karşılığı ‘laicus’tur ve anlamı değişmemiştir. Sözcüğün yalın biçimiye yine Yunanca olan ‘laos’tur ve toplum, topluluk, özellikle halk kavramlarının karşılığı olarak söylenir. Sözcüğün kökeninde, anlam ağırlığı ‘halk’ denen, büyük çoğunlukla ilgili bir içerik vardır, böylece ‘laikhos\laixos’ halkla, toplumla ilgili işler, onlarla bağlantılı olan demektir” (Eyuboğlu, 1994: 23). Bu kelimeler de “Hristiyanlık döneminde clericus yani din adamları dışında olan kişiler için kullanılırdı” (Berkes, 2004: 18). Laiklik

* “ ‘Laikhos’ sıfatı ise ‘laca’ isminden türemiştir... Tevrat çevirilerinde ‘laca’ terimi, rahipler ve kendisini özel olarak Tanrıya adayanlardan oluşan Leviler dışında kalan halk yığını için kullanılmıştır” (Pehlivan, 2007: 16).

kelimesinin kökeninde ifade edildiği gibi halkı, kalabalığı ya da ahaliyi içeren bir anlam vardır. Aslında burada altı çizilmesi gereken husus, laikliğin etimolojik kökeninde din adamları (clere, levi) sınıfını içermeyen yani onların dışında kalan insanları kapsamasıdır.

Laik kelimesi, o dönemde sadece iki farklı toplumsal grubu ayırt etmek için kullanılmaktaydı ve laik olanların sınıfsal açıdan herhangi bir ayrıcalığı da yoktu. Çünkü “laik kişi, halkın bir üyesidir; diğer kişilerin ne üstünde ne de altında bir yere sahiptir. Diğer bir deyişle, ne vicdanları denetleyen bir kişi rolünü üstlenebilir; ne de neye inanılıp neye inanılmayacağını söyleme ve emretme yetkisine sahiptir” (Pena-Ruiz, 2007: 21). Günümüzde ise bu kavram, iki farklı kesimi yani din adamı olan ile olmayanı tanımlamaktan çok daha kapsamlı bir anlama kavuşmuş ve bireylerin toplumsal yaşam biçimlerinden, devletin siyasal yapısına kadar pek çok şeyi açıklayacak ya da belirleyebilecek bir niteliğe bürünmüştür.

Laikliğin kelime anlamını açıkladıktan sonra seküler kelimesini açıklamaya geçebiliriz. “Etimolojik bakımdan sekülerizm, Latince ‘seculum’ kelimesinden gelmektedir. Klasik Latince bu kelime, ‘yüzyıl’ ya da ‘çağ’ demektir. İncil’in Latinceye çevirilerinde bu kelimeye ‘dünya’ karşılığı verilmiştir” (Meuleman, tarihsiz, sf:16; Akt. Canatan, 1997: 10). İngilizcede ise “sekülerizm, dini ve ruhi olmayan, dünyevi ya da maddi olan, dinin hayata müdahale etmemesini gerektiren ilke ve sistem anlamına gelmektedir” (Pehlivan, 2007: 16).

Yazı literatüründeki ilk kullanımına bakıldığında “ ‘sekülerleşme’ kavramı Avrupa dillerinde 1648’de Westfalya Barış Antlaşmasıyla kullanılmaya başlamıştır. Kavram, önceleri kilise kontrolü altında bulunan toprakların laik siyasi otoritenin kontrolüne geçişini tanımlamak için kullanılıyordu” (Wilson, Ed:Kirman-Çapcıoğlu, 2015: 9).

Seküler kavramı, daha çok Katolik inancına muhalefeti ve eleştirileriyle ön plana çıkan Protestanlığın etkin olduğu (Almanya, İngiltere gibi) ülkelerde kullanılır ve daha çok toplumsal yaşamda dini etkinin azalmasına vurgu yapar. Yani sekülerliğin özünde “dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliliğini yitirmesi, doğaüstü olayların tabii ve dünyevi olaylarmış gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtarılması ve dinin bir vicdan meselesi haline gelmesi” (Pehlivan, 2007: 20) anlamı mevcuttur.

Kökenleri itibariyle aslında ayrı köklerden gelmiş olsa da bu iki kavram (laiklik ile sekülerlik); bugün toplum hayatında işlerlik kazanan anlamları vasıtasıyla aynı anlamda kullanılabilirler. Fakat yine de nitelik farkından dolayı aynı anlama gelecek kullanımda daha temkinli olmak ve özellikle İngilizce çevirilerde derece farkını ve toplumsal, dini ve siyasal yaşamın özgünlüklerini ve değişim süreçlerini göz önünde bulundurmamak gerekir. İki kavram arasında eğer bir ayırım yapılacaksa; farklı tarihsel süreçlerden hareketle sekülerizmin doğrudan toplumun sosyal, kültürel yaşam biçimini ilgilendiren sosyolojik duruma ilişkin olduğunu, laikliğin ise devletin yönetim sürecinde dini tarafsızlığını içerdiğinden siyasal yapıya vurgu yaptığını ve siyasal yapıyla beraber hukukla da ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan sekülerizmin toplum yaşamını kapsamasından ötürü sosyolojik olarak laiklikten daha geniş anlamlar içerdiği söylenebilir.

Az gelişmiş ya da yukardan aşağıya bir tarzda modernleşmeye çalışan toplumlarda laiklik, siyasal anlayışın dayanağını oluşturup güçlü bir hukuksal zemine bağlandığından yaptırım gücünü elinde bulundurur. Bu toplumlarda sekülerizmin yönünü tayin eden olgu, laikliğin kendisidir. Çünkü modernleşme sürecini yaşayan Batı'da toplum önce sekülerleşip ardından laikleşirken, bu süreci yaşamayan Doğu toplumları, önce laiklik ilkesini benimseyip ardından laikliğin hukuksal gücü ve yaptırımıyla sekülerleşmeye yani toplumsal yaşamı ve olaylara yaklaşım tarzını çağa uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Kılıçbay, laik(lik) ile seküler kelimelerinin anlamsal yapılarının nihai noktada buluşmalarından ötürü eşanlamlı olduklarını söylemektedir. Ona göre; "laiklik en azından kavramın başlangıcı itibariyle, insanların kiliseye veya daha doğru bir ifadeyle, din alanına mensup olup olmamalarına göre bir ayırım olmaktadır. Zaten laiklikle eşanlamlı olan *seculaire* (*secular*) kelimesi Latincenin *saeculum* (yüzyıl) teriminden türeyen *seacularis*'inden gelmektedir ve yüzyıla ait olma anlamını taşımaktadır. 'Yüzyıla ait olmanın' şifresi çözüldünce, karşımıza bu dünyaya ait olma, dünyayı yaşama anlamları çıkmaktadır" (Kılıçbay, 2007: 16-17). Bu dünyayı yaşamak ve kendini bu çağa uyarlamaya çalışmak da aynı şekilde karşımıza çağdaşlaşma kavramını ya da sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç, yeni olanın geleneğin yerine geçmesi anlamına gelmektedir. Çünkü "çağdaşlaşma hareketi, değişimin önu alınmaz bir parçası olarak geleneksel toplumun güçten düşmesini sağlar" (Kili, 2003: 138). Bu açıdan gerek laiklik ve gerekse sekülerlik çağdaşlıkla doğrudan ilintili olan kavramlar ve süreçlerdir.

Laiklik ile sekülerlik arasındaki ilişkiye felsefi açıdan yaklaşan Kuçuradi de bu iki kavramın birbirini tamamladıklarını söylemektedir. Ona göre: “laiklik ile sekülerizm, aynı fikrin birbirini tamamlayan iki yüzü olmuştur: Laiklik bir devletin örgütlenmesini ve işleyişini, nelerin belirlememesi gerektiğini; sekülerizm* ise nelerin belirlenmesi gerektiğini söylüyor: ‘çağın’ felsefi düşüncesinin oluşturduğu fikirler, ortaya koyduğu bilgiler. Konuya biraz daha geniş zaman boyutunda bakıldığında, bunlar, Kant’ın anladığı anlamda aydınlanmanın ürünü olan veya aydınlanmanın ön plana getirdiği fikirlerdir. İşte burada, laikliğin, kurumları çağdaştırmanın nasıl ön koşulu olduğunu; laiklik olmadan çağdaşlaşmanın neden gerçekleşemeyeceğini görebiliyoruz” (Kuçuradi, Der: Kaboğlu; 2001: 218). Çünkü laiklik, toplumun en hassas ve değişime karşı en dirençli olduğu değerlerin çağa özgü yaşanmasını sağladığından –ya da sağlayacak güce ve niteliğe sahip olduğundan– onsuz bir çağdaşlaşma süreci sosyolojik olarak muhtemel değildir. Yani laikliğin sağlanmadığı ya da yaşanmadığı bir yerde çağdaşlaşmanın yaşanmasını beklemek sosyolojik açıdan mümkün gözükmemektedir.

2. Laiklik Kavramının Türkiye’deki Tarihsel Serüveni

Kavramın Türkiye’deki tarihçesine baktığımızda; laiklik, “Türkçeye ilk girdiği yıllarda ‘ladini’** (Ziya Gökalp), ‘laruhani’ (Ahmet İzzet Paşa), ‘iş hükümeti, orta malı hükümet’ (Ubeydullah Efendi) terimleri ile anlatılmak istenmiş” (Ozankaya, 1993: 81) ve farklı anlamlar içermiştir.

Terimin ülkemizde kesin olarak ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığı bilinmemekle beraber, özellikle Tanzimat döneminde laiklik kelimesini kullanan ve savunan düşünürlerden hareketle kavramın öncüleri hakkında fikir sahibiyiz. “Türkiye’de laiklik teriminden önce asrilik biçiminde bir sözcük kullanılıyordu. Bu sözcük secularism sözcüğünün kapsadığı anlamı taşısa da, Cumhuriyetten önceki dönemde ‘çağa uymak’ ya da ‘onun gereklerine uyacak biçimde değişmek’ anlamı, dincilerin elinde kötü bir kavram durumuna getirilmişti. ‘Asrilik’, züppelik, köksüzlük,

* Kuçuradi, Kılıçbay’ın karşı çıktığı sekülerizm kelimesini kullanmasına rağmen tıpkı onun yaptığı gibi laikliğin tamamlayıcısı anlamını vermekte ve aynı manada kullanmaktadır. Ayrıca sekülerizm kelimesinin yazılışı açısından biz Türkçeye yerleştiği şekilde seküler (sekülerizm) kelimesini kullanmayı tercih ederken, bazı yazarlarımızın İngilizce söylemine yakın şekilde sekülerizm şeklinde yazdıklarını ama aynı kavrama işaret ettiklerini vurgulayalım.

** Ladini, Arapça kökenli bir kelime olup, dini olmayan, din dışı, dine ait olmayan anlamına gelir. Fakat bu sözcük zaman içerisinde dine karşı olan gibi bir anlam kazanmıştı. ‘La’ olumsuzluk ön ekiyle yapılan tanımlama, iyi bir çeviri olmadığı gibi dine rakip ya da din düşmanı anlamlarına gelmekten de kurtulamadı. Osmanlıcadan hareketle kullanılan bu terim, günümüzde kullanılır olmaktan çıkmıştır.

yüzeysellik, dinsizlik anlamlarına gelmeye başladı. Terimi “muasırlaşmak” biçiminde kullanan Gökalp, belki de bu talihsiz anlamlardan, anlamı hiç bilinmeyen bir sözcük bularak kurtulmaya başladı; Arapça sözcüklerden o zamana dek kimsenin duymadığı, bilmediği bir sözcük bulup çıkardı. ‘Zenim’ biçimindeki bu sözcük, Gökalp’in kendi yazılarında bile tutunmadı, kendisi ‘muasırlaşmak’ terimini sonuna değin kullandı” (Berkes, 2004: 18).

Türkiye’de ilkin II. Mahmut, ardından Tanzimat dönemiyle başlayan yenilikler; devlet eliyle yapılmıştı. Bu yenilikler toplumun daha çok sekülerleşmesine yönelik olarak laikliğe giden yolun ilk adımları sayılabilir. Osmanlı tarihinde aslında devlet eliyle yapılan reformlar, devrimler dikkate alındığında, bu iki kavramın nasıl iç içe girdiği görülebilir. Çünkü II. Mahmut’un reformları toplumsal yaşamın seküler hale gelmesine yönelikken, Cumhuriyet döneminin yine devlet eliyle yapılan devrimleri ise önce laikleşmeye ardından sekülerleşmeye yönelikti. Buradan hareketle Osmanlı tarihinde sekülerleşmenin, zamansal olarak laiklikten daha önce başlamasına rağmen özü itibariyle aynı amaca hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Onun için laiklik ile sekülerliğin aynı ya da yakın anlamda kullanılmasında pek bir sakınca görülmemektedir. Çünkü -önceki izahlarda da görüldüğü gibi- Hristiyanlığın farklı mezheplerinin yaşandığı ülkelerin kültürel değişimlerini tarif eden bu kavramlar, sonuç itibariyle aynı yönde ya da noktada birleşmişlerdir. Fakat yine de iki kavramın farklı olduğunda ısrar edenlerin –Cemal Karakaş, Volkan Ertit, M. Ali Kirman gibi- olduğunu unutmamak gerekir.*

3. Laiklikten Türeyen ya da Türetilen Kavramlar

Laiklik ile seküler kavramlarından başka laiklikten türeyen ya da türetilen laikleşme, laisizm, laisite ve laikçilik gibi bazı kavramları da izah etmek gerekir. “Laikleşme, sivil

* Daha çok derece ve nitelik farkında ısrar edenlere göre, sekülerliğin tamamıyla din karşıtı olması gerekirken laikliğin bazen din karşıtı olduğunu ama bunun zorunluluk arz etmediğini söylerler. Yani seküler birey kesinlikle din karşıtı iken laik birey dindar olabilir demekteler. Ancak sekülerliğin ‘din dışı’lığa olan aşırı vurgusunun yanlışlığı Amerika-İngiliz toplumu ayrımlarında ortaya çıkmıştı. İki kavram arasındaki ince çizgiyi çok düşünmüş olan ve çalışmasını ona göre adlandıran (Türkiye’de Çağdaşlaşma) Niyazi Berkes’in “laïcisme ile secularism” terimlerinin anlamları, ayrı sözcük kökenlerinden geldikleri halde birbirlerine uyuyor” diyerek ve bunun gerekçelerini de açıklayarak aslında kavram karmaşasını önemli oranda ortadan kaldırmıştır denebilir.

toplumda insan yaşamının çeşitli durumlarının din tarafından yönlendirilmesinin sona erdiği süreç anlamına gelmektedir. Bu durumlar, politik ya da ekonomik düzenin dinsel kurumlardan bağımsızlığını, dinsel inanç açısından bilimin özgürlüğünü ve insanın ahlak değerlerinin din geleneğinin öğretilerinden ayrılmasını kapsar. Böylece, laikleşme bir tarih sürecini, toplumda oluşan değişimleri gösterir. Dinsel gruplar da dahil olmak üzere, bazı kişiler bu süreci cahillikten bilgiye, batıl inançtan bilmeye, çocukluktan olgunluğa doğru bir gidiş olarak düşünerek olumlu karşılayabilir. Başkaları ise aynı süreci olumsuz bir akım gibi inançtan amaçsızlığa, açıklıktan karmaşıklığa, mutlak değerlerin kesinliğinden göreceliğe doğru gidiş şeklinde değerlendirebilirler” (Michel, 2007: 103). Onun için burada önemli olan şey, laikliğe olan bakış açısının çıkış noktasında düğümlenmektedir. Çünkü bu nokta, laiklik sürecine olan bakışın niteliğini de gösterecektir.

Dinin toplumdaki etkisinin azalması ya da azaltılması, laikleşme sürecinde aşırıya kaçarsa yani dinin terakkiye (gelişme, ilerleme) engel olduğu vurgusu güçlü şekilde dillendirilip, dine dair olan her şey baskı altına alınıp engellenmeye çalışılırsa, laikleşme artık laisizm’e kaymıştır denebilir. Yani Türkçede kabul edilen bir tanımlamayla söylersek; laiklik, laikçilik ideolojisine varmıştır denebilir. Çünkü “laisizm ideolojisini savunanlar, dini gelişmeye engel, bağınazlık kaynağı, uyuşturucu, belirsizlik içinde bir sığınak ve karşı gelinmesi, ezilmesi ve yok edilmesi gereken bir insan zayıflığı olarak görürler” (Michel, 2007: 104). Daha çok materyalist ve aşırı pozitivist düşünce sistemlerinde rastlanılan bu anlayışın taraftarları çok keskin olmaktadır. Bu kavram aynı şekilde toplumda laikliğin koşulsuz savunucuları ile muhafazakâr kesim arasında süren tartışmalarda, muhafazakâr kesimin diğer kesime yönelttiği eleştirilerde -ya da yaptığı etiketlemede- kullanılan bir kavramdır. Ayrıca laisizm ya da laikçilik kavramına tepeden inmece, dayatmacı (jakoben) laiklik modeli anlamı da yüklenmektedir.

Fakat bu anlamsal yüklemelere rağmen kelimenin kökenini irdeleyen Tanör, bu kelimeye yanlış uyarlamalar yapıldığını belirtmektedir. Ona göre, “laisizm lügate bakıldığında açık bir şekilde bunun laiklik doktrini olduğu görülecektir. Laikçilik değildir bazılarının kastettiği anlamda” (2001: 27). Tanör, yine laisist kelimesinin Türkçe laikçilik olarak kullanılmasının yanlış olduğunun özellikle altını çizmekte ve

böyle bir kullanıma Fransızca rastlamadığını söylemektedir.* Bu da bize kavramların bazen yanlış çeviri ve anlam yüklemeleri neticesinde dilimize yerleştiğini göstermektedir.

Tez olarak laikleşme ile sekülerleşme arasındaki ilişkiyi inceleyen Tanör, anlam olarak aynı noktada birleşebilen bu iki kavramın çağdaşlaşma yöntemi açısından farklı olduğunu söylemektedir. Ona göre “yöntemleri bakımından yeryüzünde laiklik modeli ile sekülerleşme modeli diye iki ayrı modelden söz edilebilir. Fransız modeli laikçilik değil, laiklik modelidir ve bunun Fransızca karşılığı kurumsal düzlemde laisitedir. Biz buna laiklik diyoruz” (Tanör, 2001: 26) demektedir. Bu model biraz çatışmalı olmuş ve bazen sert yöntemleri de beraberinde getirmişti.

4. Pozitivist Aydınlanmanın Sosyolojik Bir Tezi Olarak Sekülerleşme

Modernitenin getirdiği pozitivist yöntem, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Batı’da toplumun laik bir anlayışa gitmesine yol açmış ve siyasal-hukuksal yapının dinden uzaklaşmasını sağlamıştır. Laikliğin uygulamaya konmuş hali olan “laisizm” Fransa ve onu örnek alan ülkelerde bir yöntem olarak uygulanmıştı. Sekülerizm ise kavram -ya da yöntem- olmanın ötesinde sosyoloji literatüründe toplumun gelecekteki yaşamı hakkında evrimci sosyologlar gibi bir öngöründe ya da kehanette bulunma anlamında bir tez olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belli bir süreci kapsayan bu görüşe ise sekülerleşme denilmektedir. “Sekülerleşme tezi, sekülerleşmenin sanayi toplumunun ve kültür modernleşmesinin yükselişinin kaçınılmaz bir özelliği olduğunu ileri sürer. Bu teze göre, modern bilim geleneksel inançları daha az akla yatkın bir duruma getirmiş; yaşam dünyalarının çoğullaşması dinsel sembollerin tekeline kırmış; kentleşme bireyci ve anomik bir dünya yaratmış; ailenin öneminin aşınması dinsel kurumları daha az ihtiyaç duyulan bir konuma düşürmüştü; teknoloji, her şeye kadir Tanrı fikrini daha az gerekli ve akıldışı bir kalıba

* Bu kavramın tarihsel gelişimi Fransa’da şöyle olmuştur: “Laisite, Fransa’da 1946’dan beri anayasal bir statüye kavuşmuştur. Üçüncü Cumhuriyet’in (1870-1940) ilk on yılı boyunca kilise ile devlet arasındaki ilişkilere özel bir anlaşılma biçimini belirlemek için ilk kez kullanılmaya başlanan bir terim olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca Litre sözlüğü, terimin yayınlanmış ilk kullanımının 1871’de olduğunu belirlemiştir” (J. Gunn, tarihsiz: 3).

sokarak, insanlara kendi çevreleri üzerinde daha fazla denetim kurma olanağı tanımıştır. Bu anlamda sekülerleşme, Max Weber'in toplumun akılcılaşması kavramıyla ifade etmeye çalıştığı olgunun bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır" (Marshall, 1999: 647). Fakat bu tez; modernlik öncesi dini yaşamı fazlasıyla abarttığı, sekülerleşmeyi Hıristiyanlığın gerilemesi şeklinde telakki ettiği ve İngiltere ile Amerika'daki dini yaşamın ve dinin toplumdaki etkinliğinin farklılığını açıklamakta zorlandığı şeklinde eleştiri almıştır. Bu teorinin öncüleri Peter Berger, Luckman, Wilson, Dobbelear ve Steve Bruce'tur. Fakat Berger, daha sonra teorinin tersine döndüğünü itiraf etmiş ve bu düşüncelerini terk etmiştir.

Sekülerleşmenin savunucularından olan Wilson, sekülerleşme ile sekülerizm kelimelerinin birbirinin aynı olmadıkları halde birbirleriyle karışıklarını iddia etmektedir. "Sekülerleşme aslında dini aktiviteler, inançlar, düşünme biçimleri ve kurumlardaki bir çöküş süreciyle ilgilidir. Bu süreç, öncelikle toplumsal-yapısal değişimle ilgili diğer süreçlerle ilişkili olarak ya da bu değişimle ilgili diğer süreçlerin kastedilmeyen veya bilinçdışı bir sonucu olarak meydana gelir. Sekülerizm ise bir ideolojidir; taraftarları da dini olmayan veya din karşıtı ilkeleri kişisel ahlak ve toplumsal örgütlenmenin temeli olarak desteklemek suretiyle doğaüstücülüğün bütün biçimlerini ve ona bağlı unsurları bilinçli olarak açığa vururlar" (Wilson, Ed:Kirman-Çapcıoğlu, 2015:10).

Burada kavramların ilkinde doğal-bilinçsiz bir durum, ikincisinde bilinçli bir savunudan bahsedilmekle birlikte aslında iki durumda da dinden uzaklaşmaya dair vurgu vardır. Onun için analizlerin genelinde toplumda sekülerleşmenin doğal haliyle ve önüne geçilemez şekilde yaşandığı ve gittikçe toplumsal etkisinin hissedildiği bir teori noktasından aslında doktrin noktasına varmış olmaktadır. Wilson, bunu kabul etmese de tanımlama özünde "sekülerizm"e kaymıştır.

Taylor da sekülerleşmeyi özellikle din, toplum ve kamusal ilişkilerinde üçlü bir tasnifle açıklarken kavramsallaştırma sorunlarında dikkate alınması gereken farklara işaret etmektedir. Ona göre, Sekülerleşmenin üç anlamı bulunmakta olup birinci anlamı, dinin kamusal alandaki etkinliğinin azalması, ikinci anlamı insanların dini bağlılıklarının, dinin pratiklere ilginin ve aidiyetlerinin zayıflaması, üçüncü anlamı ise dinin seçeneklerden biri haline gelmesi ve yeniden yorumlanmaya çalışılmasıdır (Taylor, 2014; Akt:Çelik, 2017:211).

Bütün toplumlara uyarlanmaya çalışılan bu ve buna benzer tasniflemeler doğal olarak sosyal bilimcilerden sert eleştiriler almıştır. Sekülerleşme tezini savunmakla birlikte klasik yorumlarına eleştirel yaklaşan Casanova, “Avrupa’nın sekülerleşmesinin tarihsel sürecinde, dini ve seküler olan ayrılamayacak şekilde iç içe geçmiş ve birbirlerini etkilemişlerdir” (Casanova, 2014: 223-4) derken, “Talal Asad’ın seküler gerçek “insan hayatının kendisini zamanla ‘dini’ gücün kontrolünden kurtardığı ve dinin pozisyonunu değiştirmeyi başardığı bir alan olarak düşünülmemelidir” (Asad, 2003: Akt: Casanova, 2014: 223-4) görüşüne kesinlikle katıldığını belirtmektedir.

SONUÇ

Özetle söylersek; din ile sekülerliğin ya da din ile modernliğin birbirinin zıttı şeklinde bir araya gelmeleri mümkün olmayan, birbirlerini ortak noktaya doğru etkileme ihtimali olmayan olgularmış gibi bir izah ve kıyaslamadan uzak durmak gerekir. Dini yaşama ve çağdaşlaşmaya dair toplumsal görüngüler bunun tersi yönde ve daha mikro düzeyde seyretmektedir. Çünkü “Batı’da çok yönlü ve çeşitli sekülerleşme tipleri ve çeşitli Batılı moderniteler var” (Casanova, 2014;224). Batı’daki bu farklılık nispetinde de Doğu’nun kendine has bir yapısı ve doğallığı olduğunu unutmamak gerekir.

Sekülerleşme tezine yönelik eleştirilerin ortak noktasında -yukarıda ifade ettiğimiz gibi- modernliğin yanlış okunması ve geçmişin –geleneksel ve dini olduğu noktasında- teorik tutarlılık adına kendi bağlamından kopararak sekülerleşme teorisi bağlamında sunulmaya çalışılmasıdır. 1950’lerden sonra özellikle 1960’larda yükselişe geçen bu yaklaşım tarzı; sosyoloji dünyasında artık geçerliliğini yitirmiş ve sınırlı sayıda sosyolog tarafından savunulur hale gelmiştir.

Büyük boy kuramların etkisiyle bütün toplumların aynı yönde seyredeceği bir değişim dönemi olamayacağını geldiğimiz an itibariyle sosyolojik açıdan rahatlıkla söyleyebiliriz. Konumuz açısından gerek laiklik gerekse sekülerlik bir toplumun kendi özgünlüğü içinde modernliğe eklemlenme süreci olarak değerlendirilebilir. Kavramsal farklılıkları onların aynı hedef ve özde birleşmeyecekleri anlamına gelmemektedir. Laiklik daha çok Fransa’nın kiliseyi baskılayarak çağdaş dünyaya eklemlenmenin yöntemi olurken, İngiliz ve Amerika gibi Protestan ülkelerde ise kiliseyle uyumlu bir şekilde toplumun değişimi yakaladığını ve burada yönü -laiklikle- aynı olan ve bireysel

yaşamı baskılamayan seküler bir yöntemin işlediğini söyleyebiliriz. Yani sosyolojinin temel konusu olan toplumsal değişim konusuna işlevselci teori ile çatışmacı tezinin bakış açılarındaki gibi bir zıtlık ya da bir fark olmadığı, hem etimolojik kökenlerinin kazandığı anlamlarda hem de modernliğe ve çağdaşlığa ulaşma noktasındaki hedef birlikteliğinde kendini göstermektedir. Sonuç olarak gerek laiklik gerekse sekülerlik çağdaş değerlere uygun yaşamayı temin edebilen niteliklerinden ötürü ayrı köklerden gelmiş olsalar da aynı anlamda kullanılacak kadar aynı yönü işaret etmektedirler. Nitekim farklı olduğunu ısrar eden yazarların ya da sosyologların özellikle Türkçe açısından çeviriye takıldıklarını, derece ve yöntem farkını öz farkı varmış gibi algıladıklarını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Berkes, N., (2004). *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Canatan, K., (1997). *Din ve Laiklik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Casanova, J., (2014). “Sekülerleşmeyi Yeniden Düşünmek:Evrensel bir Karşılaştırma”, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Haziran-No:2, Karabük.
- Çelik, C., (2017). “Sekülerleşmenin Kuramsal Sosyolojik Serüveni”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 28. Cilt, sayı:3., Ankara, www.islamiarastirmalar.com.
- Ertit, V., (2014). “Birbirinin Yerine Kullanılan İki Farklı Kavram: Sekülerleşme ve Laiklik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1.
- Eyüboğlu, İ.Z., (1994). *Atatürk Devrimleri Işığında Laiklik*, İstanbul: Say Yayınları.
- Gunn, T.J., (tarihsiz). *Din Özgürlüğü ve Laisite, ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma*, çev. H. Bal-Ö. Faruk Altıntaş, Ankara: Liberte Yay.
- Kılıçbay, M.A., (2003). *Cumhuriyet ya da Birey Olmak*, Ankara: İmge Yayınları.
- (2007). “Laikliği ya da Bu Dünyayı Yaşayabilmek”, *Cogito Dergisi*, YKY, Sayı: 1, Yaz 94, İstanbul.

Kili, S., (2003). *Atatürk Devrimi –Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İstanbul.: İş Bankası Yayınları,

Kirman, M. A., İ., Çapcıoğlu, (2015). *Sekülerleşme –Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar-*, Ankara: Otto yayınları.

Köse, A., (Hazırlayan), (2002), *Sekülerizm Sorgulanıyor -21. Yy'da Dinin Geleceği-*, İstanbul: Ufuk Kitapları.

Kuçuradi, İ., (2001). “*Laiklik ve İnsan Hakları*”, *Laiklik ve Demokrasi*, Der. İ. Kaboğlu, Ankara: İmge Yayınları,

Pehlivan, R., (2007). *Bitmeyen Laiklik Kavgası –Kavramlar, Tarifler ve Tahrifler*, İstanbul: Motif Yayınları.

Ruiz, H.P., (2007). *Laiklik Nedir*, çev. Ümran Derkunt, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları,

Marshall, G., (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. D. Kömürcü- O. Akınhay, Ankara: Bilim-Sanat Yayınları.

Michel, T., (2007). “Laisizme Katolik Bir Bakış”, *Cogito Dergisi*, YKY, Sayı: 1, Yaz 94.

Morengo, J., (2001). “Vicdan Özgürlüğü ve Laiklik”, *Laiklik ve Demokrasi*, Der. İ. Kaboğlu, Ankara: İmge Yayınları.

Ozankaya, Ö., (1993). *Türkiye’de Laiklik –Atatürk Devrimlerinin Temeli*, İstanbul: Cem Yayınları.

Tanör, B., (2005). *Kurtuluş Kuruluş*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

— (2001), “Laiklik Cumhuriyet ve Demokrasi”, *Laiklik ve Demokrasi*, Der: İ. Kaboğlu, Ankara: İmge Yayınları,